DOMSTOLENS DOM (Femte Afdeling)

18. januar 2001 *

I sag C-150/99,

angående en anmodning, som Svea hovrätt (Sverige) i medfør af EF-traktatens artikel 177 (nu artikel 234 EF) har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag,

Svenska staten

mod

Stockholm Lindöpark AB

og

Stockholm Lindöpark AB

mod

Svenska staten,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), og artikel 13, punkt B, litra b), i Rådets sjette direktiv 77/388/

* Processprog: svensk.

EØF af 17. maj 1977 om harmonisering af medlemsstaternes lovgivning om omsætningsafgifter — Det fælles merværdiafgiftssystem: ensartet beregningsgrundlag (EFT L 145, s. 1),

har

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

sammensat af D.A.O. Edward, som fungerende formand for Femte Afdeling, og dommerne P. Jann (refererende dommer) og L. Sevón,

generaladvokat: F.G. Jacobs
justitssekretær: assisterende justitssekretær H. von Holstein,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

— Svenska staten ved H. Regner og H. Rustand, som befuldmægtigede

— Stockholm Lindöpark AB ved advokat P.-O. Nordh

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved E. Traversa og K. Simonsson, som befuldmægtigede,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der i retsmødet den 29. juni 2000 er afgivet mundtlige indlæg af Svenska staten ved H. Regner, af Stockholm Lindöpark AB ved advokat P.-O. Nordh, af Det Forenede Kongeriges regering ved J.E. Collins som befuldmægtiget, og af Kommissionen ved K. Simonsson,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 26. september 2000,

afsagt følgende

Dom

1 Ved kendelse af 26. marts 1999, indgået til Domstolen den 23. april 1999, har Svea hovrätt i medfør af EF-traktatens artikel 177 (nu artikel 234 EF) forelagt tre præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), og artikel 13, punkt B, litra b), i Rådets sjette direktiv 77/388/EØF af 17. maj 1977 om harmonisering af medlemsstaternes lovgivning om omsætningsafgifter — Det fælles merværdiafgiftssystem: ensartet beregningsgrundlag (EFT L 145, s. 1, herefter »sjette direktiv«).

2 Spørgsmålene er blevet rejst i en sag mellem Svenska staten (den svenske stat) og Stockholm Lindöpark AB (herefter »Lindöpark«) angående en påstand om, at staten tilpligtes at betale erstatning til Lindöpark, idet den ikke ved Sveriges tiltrædelse af Den Europæiske Union har gennemført sjette momsdirektiv korrekt, særlig for så vidt angår direktivets artikel 13.

De fællesskabsretlige forskrifter

3 Sjette direktivs artikel 2 har følgende ordlyd:

»Merværdiafgift pålægges:

1. Levering af goder og tjenesteydelser, som mod vederlag foretages i indlandet af en afgiftspligtig person, der optræder i denne egenskab.

2. Indførsel af goder.«

4 Det bestemmes i sjette direktivs artikel 6, stk. 1:

»1. Ved 'tjenesteydelse' forstås enhver transaktion, der ikke er en levering af et gode i henhold til artikel 5.

En sådan transaktion kan blandt andet gå ud på:

— overdragelsen af et immaterielt formuegode, uanset om fordringen på godet er skriftlig eller ikke

— en forpligtelse til at undlade noget eller til at tåle en handling eller en tilstand

— udførelsen af en tjenesteydelse i henhold til et pålæg fra det offentlige eller på dettes vegne eller ifølge lov.«

5 Sjette direktivs artikel 13, punkt A, stk. 1, har følgende ordlyd:

»1. Med forbehold af andre fællesskabsbestemmelser fritager medlemsstaterne på betingelser, som de fastsætter for at sikre en korrekt og enkel anvendelse af nedennævnte fritagelser, og med henblik på at forhindre enhver mulig form for svig, unddragelse og misbrug:

[...]

m) visse former for tjenesteydelser i nær tilknytning til udøvelsen af sport eller fysisk træning, der præsteres af organer, som ikke arbejder med gevinst for øje, til fordel for personer, der deltager i sport eller fysisk træning

[...]«

6 Sjette direktivs artikel 13, punkt B, bestemmer:

»Med forbehold af andre fællesskabsbestemmelser fritager medlemsstaterne på betingelser, som de fastsætter for at sikre en korrekt og enkel anvendelse af nedennævnte fritagelser, og med henblik på at forhindre enhver mulig form for svig, unddragelse og misbrug:

[...]

b) bortforpagtning og udlejning af fast ejendom, med undtagelse af:

1. udlejning inden for hotelsektoren eller sektorer med tilsvarende opgaver, således som dette begreb er fastlagt i medlemsstaternes lovgivning, herunder udlejning i ferielejre eller i områder, der er indrettet som campingpladser

2. udlejning af pladser til parkering af køretøjer

3. udlejning af udstyr og maskiner, der installeres på brugsstedet

4. udlejning af bokse.

Medlemsstaterne kan fastsætte yderligere undtagelser inden for dette fritagelsesområde.

[...]«

7 I sjette direktivs artikel 17 i den affattelse, der følger af Rådets direktiv 91/680/EØF af 16. december 1991 (EFT L 376, s. 1), hedder det:

»1. Fradragsretten indtræder samtidig med, at den fradragsberettigede afgift forfalder.

2. I det omfang goder og tjenesteydelser anvendes i forbindelse med den afgiftspligtige persons afgiftspligtige transaktioner, er han berettiget til i den afgift, der påhviler ham, at fradrage følgende beløb:

a) den merværdiafgift, som skyldes eller er erlagt for goder, der er eller vil blive leveret ham, og for tjenesteydelser, der er eller vil blive udført for ham af en anden afgiftspligtig person i indlandet

b) den merværdiafgift, som skyldes eller er erlagt i indlandet for indførte goder

[...]«

De nationale retsforskrifter

8 Ifølge kapitel 1, § 1, i mervärdesskattelagen (1994:200) (den svenske lov om merværdiafgift, herefter »merværdiafgiftsloven«) skal der svares moms til staten bl.a. ved indenlandsk omsætning af varer eller tjenesteydelser, der er afgiftspligtige og udføres som led i en erhvervsmæssig virksomhed. I kapitel 3, § 1, er det fastsat, at omsætning af varer og tjenesteydelser samt indførsel er afgiftspligtig, medmindre andet er bestemt i dette kapitel. Afgiftspligten modsvares i medfør af § 3 i samme lovs kapitel 8 af en ret for den afgiftspligtige til fradrag for indgående moms, der vedrører erhvervelser eller indførsler til virksomheden.

9 I kapitel 3, §§ 2 og 3, i merværdiafgiftsloven er opregnet visse fritagelser fra afgiftspligten med hensyn til fast ejendom. Som oplyst i forelæggelseskendelsen fritages i henhold til § 2, stk. 1, omsætning af fast ejendom samt overdragelse og indrømmelse af forpagtning, lejeret, andelsret, »tomträtt« (en form for langvarig brugsret), servitutter og andre rettigheder over fast ejendom fra afgiftspligten. Før den 1. januar 1997 indeholdt lovbestemmelsen et stk. 2, der havde følgende ordlyd:

»Overladelse af lokaler eller andre anlæg eller en del af disse til sports- eller idrætsudøvelse samt udlejning i forbindelse hermed af tilbehør eller andre indretninger til sports- eller idrætsudøvelse er også fritaget for afgiftspligten.«

10 Ved en lovændring, som trådte i kraft den 1. januar 1997, ophævedes denne bestemmelse.

Hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

11 Lindöpark er et selskab, der driver et firmagolfanlæg. Kunderne er udelukkende virksomheder, der ønsker mulighed for at tilbyde ansatte og kunder at spille golf på banerne.

12 I medfør af kapitel 3, § 2, stk. 2, i merværdiafgiftsloven i den affattelse, som var gældende før den 1. januar 1997, var den af Lindöpark drevne firmagolfvirksomhed momsfritaget. Lindöpark havde dermed ikke ret til at fradrage indgående moms på goder og tjenesteydelser til virksomheden. Efter ændringen af denne bestemmelse, som trådte i kraft den 1. januar 1997, er Lindöpark's virksomhed momspligtig, og selskabet har derfor ret til fradrag for indgående moms.

13 Ifølge Lindöpark medførte den før den 1. januar 1997 gældende lovgivning en tilsidesættelse af selskabets rettigheder, i det mindste fra Kongeriget Sveriges tiltrædelse af Den Europæiske Union den 1. januar 1995. Lindöpark anlagde derfor sag mod den svenske stat ved Solna tingsrätt med påstand om en erstatning på 500 000 SEK svarende til det beløb, som var blevet betalt i indgående moms fra den 1. januar 1995 til den 31. december 1996, dvs. i det tidsrum, hvori selskabet ikke kunne fradrage beløbene. Selskabet krævede desuden rente fra det tidspunkt, hvor fradragene teoretisk kunne have været foretaget, nemlig 41 632 SEK. Ifølge Lindöpark havde den svenske stat ikke gennemført sjette direktiv korrekt for så vidt angår artikel 13.

14 Ved dom af 29. september 1997 tog Solna tingsrätt Lindöpark's påstande til følge og tilpligtede staten at betale Lindöpark en erstatning på 500 000 SEK med renter fra sagsanlægget.

15 Staten indankede dommen til Svea hovrätt. Lindöpark ankede ligeledes dommen, da selskabet ikke havde fået fuldt medhold i sine påstande.

16 Da Svea hovrätt har fundet det tvivlsomt, hvorledes sjette direktiv og navnlig dets artikel 13 skal fortolkes under disse omstændigheder, har den besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Er artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), og artikel 13, punkt B, litra b), i sjette momsdirektiv til hinder for nationale bestemmelser, der indeholder en generel fritagelse for afgiftspligt af overladelse af anlæg til sportsudøvelse, således som det er fastsat i kapitel 3, § 2, stk. 2, i merværdiafgiftsloven (1994:200) i den affattelse, der var gældende før den 1. januar 1997?

2) Tillægger artikel 13, sammenholdt med artikel 2, 6 og 17 i sjette momsdirektiv, borgerne rettigheder, som de kan påberåbe sig over for medlemsstaterne ved en national domstol?

Såfremt de to første spørgsmål besvares bekræftende:

3) Er gennemførelsen og anvendelsen af fritagelsen i kapitel 3, § 2, stk. 2, i merværdiafgiftsloven (1994:200) en så alvorlig (kvalificeret) tilsidesættelse af fællesskabsretten, at det kan begrunde et erstatningsansvar for en medlemsstat?«

Det første præjudicielle spørgsmål

17 Med sit første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), og artikel 13, punkt B, litra b), i sjette direktiv er til hinder for, at der i henhold til en national lovgivning gælder en generel momsfritagelse for overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning, herunder tjenesteydelser, som præsteres af organer, der arbejder med gevinst for øje.

18 Det bemærkes herved, at overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning udgør tjenesteydelser i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i sjette direktivs artikel 6. Disse aktiviteter er dermed i princippet pålagt merværdiafgift, jf. direktivets artikel 2, nr. 1.

19 Som en undtagelse fra princippet i artikel 2 er der i artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), i sjette direktiv fastsat en afgiftsfritagelse for tjenesteydelser i tilknytning til udøvelse af sport eller fysisk træning. Denne fritagelse er dog udtrykkeligt begrænset til tjenesteydelser, der præsteres af organer, som ikke arbejder med gevinst for øje. Det følger heraf, at tjenesteydelser, som præsteres af erhvervsdrivende, ikke kan være omfattet af fritagelsen. Kapitel 3 i merværdiafgiftsloven er derfor i strid med ordlyden af de tilsvarende bestemmelser i sjette direktiv, når der i § 2, stk. 2, er fastsat en generel fritagelse for sådanne tjenesteydelser uden begrænsning til tjenesteydere, som ikke arbejder med gevinst for øje.

20 Den svenske stat har til støtte for den nationale lovgivning gjort gældende, at en anden bestemmelse finder anvendelse på hovedsagen, nemlig artikel 13, punkt B, litra b), i sjette direktiv, som fritager bortforpagtning og udlejning af fast ejendom. Lindöpark's virksomhed består i udlejning af en golfbane, som er fast

ejendom, til sine kunder. Det må følge heraf, at afgiftsfritagelsen for Lindöpark's virksomhed er sket med rette.

21 Hertil bemærkes, at Domstolen i forbindelse med de spørgsmål, som er blevet forelagt af den nationale ret, skal angive kriterier, der kan sætte den forelæggende ret i stand til at efterprøve, om en national lovgivning som den omhandlede er forenelig med sjette direktiv. Under hensyn til sagens omstændigheder henhører afgørelsen af tvisten i hovedsagen imidlertid under den nationale ret, som alene er kompetent i denne henseende.

22 For så vidt angår den pågældende nationale lovgivning kan det ganske vist ikke udelukkes, at overladelse af lokaler til sports- eller idrætsudøvelse under særlige omstændigheder kan udgøre en udlejning af fast ejendom og således falde ind under fritagelsen i artikel 13, punkt B, litra b), i sjette direktiv. Imidlertid angår lovgivningen ikke et sådant særtilfælde, men fritager generelt samtlige ydelser i tilknytning til sports- eller idrætsudøvelse, uden at der sondres mellem ydelser, der udgør en udlejning af fast ejendom, og andre ydelser. Herved indfører lovgivningen en ny kategori af fritagelser, som ikke forekommer i sjette direktiv.

23 Følgelig skal første spørgsmål besvares således, at artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), og artikel 13, punkt B, litra b), i sjette direktiv er til hinder for, at der i henhold til en national lovgivning gælder en generel momsfritagelse for overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning, herunder tjenesteydelser, som præsteres af organer, der arbejder med gevinst for øje.

24 For så vidt angår anvendelsen af artikel 13, punkt B, litra b), i sjette direktiv på hovedsagen skal Domstolen blot give den nationale ret visse oplysninger, som

følger af fast praksis, hvorimod det tilkommer retten at træffe afgørelse på dette punkt i den verserende sag.

25 Det bemærkes herved, at det fremgår af fast praksis, at de udtryk, der anvendes til at betegne de fritagelser, som er fastsat i sjette direktivs artikel 13, skal fortolkes strengt, da de er undtagelser fra det almindelige princip, hvorefter moms opkræves af enhver tjenesteydelse, der udføres mod vederlag af en afgiftspligtig person (jf. bl.a. dom af 15.6.1989, sag 348/87, Stichting Uitvoering Financiële Acties, Sml. s. 1737, præmis 13, samt domme af 12.9.2000, sag C-358/97, Kommissionen mod Irland, Sml. I, s. 6301, præmis 52, og sag C-359/97, Kommissionen mod Det Forenede Kongerige, Sml. I, s. 6355, præmis 64).

26 Dernæst bemærkes, at ydelser i tilknytning til udøvelse af sport eller fysisk træning for så vidt muligt skal betragtes samlet. Det fremgår af Domstolens praksis, at der ved afgørelsen af, om en transaktion er afgiftspligtig, skal tages hensyn til samtlige omstændigheder ved den pågældende transaktion, idet det skal undersøges, hvad der er karakteristisk for denne (jf. dom af 2.5.1996, sag C-231/94, Faaborg-Gelting Linien, Sml. I, s. 2395, præmis 12). Som Kommissionen med rette har gjort gældende, omfatter drift af en golfbane normalt ikke kun en passiv overladelse af en bane, men ligeledes en lang række kommercielle aktiviteter, såsom overvågning, administration og løbende vedligeholdelse fra tjenesteyderens side, overladelse af andre anlæg, osv. Når der ikke foreligger helt særlige omstændigheder, kan udlejningen af golfbanen derfor ikke udgøre hovedydelsen.

27 Endelig skal det tages i betragtning, at overladelse af en golfbane normalt kan begrænses både med hensyn til omfanget heraf og varigheden af brugsperioden. Det fremgår i denne henseende af Domstolens praksis, at varigheden af benyttelsen af den faste ejendom er et afgørende forhold i en lejeaftale (dommen i sagen Kommissionen mod Irland, præmis 56, og i sagen Kommissionen mod Det Forenede Kongerige, præmis 68).

28 Det tilkommer den nationale ret på baggrund af disse oplysninger at afgøre, om den virksomhed, hovedsagen angår, kan anses for momsfritaget i medfør af artikel 13, punkt B, litra b), i sjette direktiv.

Det andet præjudicielle spørgsmål

29 Med sit andet spørgsmål ønsker den nationale ret nærmere bestemt oplyst, om bestemmelserne i artikel 17, stk. 1 og 2, i sjette direktiv, sammenholdt med artikel 2, 6 og 13, er tilstrækkeligt klare, præcise og ubetingede til, at en borger kan påberåbe sig dem over for en medlemsstat ved en national domstol.

30 Ved besvarelsen af dette spørgsmål er det tilstrækkeligt at henvise til Domstolens faste praksis vedrørende adgangen til at støtte ret på direktiver (jf. dom af 19.1.1982, sag 8/81, Becker, Sml. s. 53, præmis 17-25).

31 Det fremgår af denne retspraksis, at borgerne, uanset det relativt vide skøn, som medlemsstaterne råder over ved gennemførelsen af visse bestemmelser i sjette direktiv, ved de nationale domstole kan påberåbe sig de bestemmelser i direktivet, der er tilstrækkeligt klare, præcise og ubetingede (jf. dom af 20.10.1993, sag C-10/92, Balocchi, Sml. I, s. 5105, præmis 34, og af 6.7.1995, sag C-62/93, BP Supergaz, Sml. I, s. 1883, præmis 34).

32 Domstolen har allerede udtrykkeligt fastslået, at artikel 17, stk. 1 og 2 (BP Supergaz-dommen, præmis 36), og artikel 13, punkt B, litra d), nr. 1 (Becker-dommen, præmis 49), i sjette direktiv har en sådan karakter. Som anført af generaladvokaten i punkt 45 og 46 i forslaget til afgørelse opfylder bestemmelserne i artikel 2 og artikel 6, stk. 1, som er de eneste relevante i hovedsagen,

samt artikel 13, punkt B, litra b), ligeledes de kriterier, som er opstillet i den retspraksis, der er nævnt i præmis 31.

33 Andet spørgsmål skal derfor besvares således, at bestemmelserne i artikel 17, stk. 1 og 2, i sjette direktiv, sammenholdt med artikel 2, artikel 6, stk. 1, og artikel 13, punkt B, litra b), er tilstrækkeligt klare, præcise og ubetingede til, at en borger kan påberåbe sig dem over for en medlemsstat ved en national domstol.

Det tredje præjudicielle spørgsmål

34 Med det tredje spørgsmål ønsker den nationale ret nærmere bestemt oplyst, om indførelse af en generel momsfritagelse for overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning, selv om en sådan generel fritagelse ikke forekommer i sjette direktiv, udgør en så kvalificeret tilsidesættelse af fællesskabsretten, at det kan begrunde et erstatningsansvar for medlemsstaten.

35 Indledningsvis bemærkes, at Domstolen som svar på det andet spørgsmål har fastslået, at bestemmelserne i artikel 17, stk. 1 og 2, i sjette direktiv, sammenholdt med artikel 2, artikel 6, stk. 1, og artikel 13, punkt B, litra b), tillægger borgerne rettigheder, som de kan påberåbe sig over for den pågældende medlemsstat ved en national domstol. Det følger heraf, at Lindöpark er berettiget til at gøre de krav, som selskabet hævder at have, gældende over for den svenske stat med tilbagevirkende kraft direkte på grundlag af de bestemmelser i sjette direktiv, som er til selskabets fordel. Et erstatningssøgsmål på grundlag af Domstolens praksis vedrørende medlemsstaternes erstatningsansvar for tilsidesættelse af fællesskabsretten synes derfor ikke umiddelbart at være nødvendigt.

36 Dernæst bemærkes, at der efter fast praksis af selve traktatens system følger et princip om, at staten er erstatningsansvarlig for tab, som er forvoldt borgerne på grund af tilsidesættelser af fællesskabsretten, der må tilregnes staten (jf. bl.a. dom af 5.3.1996, forenede sager C-46/93 og C-48/93, Brasserie du pêcheur og Factortame, Sml. I, s. 1029, præmis 31, af 8.10.1996, forenede sager C-178/94, C-179/94, C-188/94, C-189/94 og C-190/94, Dillenkofer m.fl., Sml. I, s. 4845, præmis 20, af 17.10.1996, forenede sager C-283/94, C-291/94 og C-292/94, Denkavit m.fl., Sml. I, s. 5063, præmis 47, og af 24.9.1998, sag C-319/96, Brinkmann, Sml. I, s. 5255, præmis 24).

37 Domstolen har under hensyntagen til konkrete omstændigheder ligeledes fastslået, at fællesskabsretten anerkender en ret til erstatning, såfremt tre betingelser er opfyldt, nemlig at den bestemmelse, der er tilsidesat, har til formål at tillægge borgerne rettigheder, at tilsidesættelsen er tilstrækkelig kvalificeret, og at der er en direkte årsagsforbindelse mellem tilsidesættelsen af den forpligtelse, der påhviler staten, og de skadelidtes tab (jf. Brasserie du pêcheur og Factortame-dommen, præmis 51, Dillenkofer m.fl.-dommen, præmis 21 og 23, Denkavit m.fl.-dommen, præmis 48, og Brinkmann-dommen, præmis 25; jf. ligeledes dom af 15.6.1999, sag C-140/97, Rechberger m.fl., Sml. I, s. 3499, præmis 21, og af 4.7.2000, sag C-424/97, Haim, Sml. I, s. 5123, præmis 36).

38 Selv om det i princippet tilkommer de nationale retter at fastslå, om betingelserne for, at en medlemsstat ifalder ansvar for tilsidesættelse af fællesskabsretten, er opfyldt, kan Domstolen ikke desto mindre angive visse forhold, som de nationale retter kan tage hensyn til ved deres bedømmelse. I hovedsagen ønsker den nationale ret oplyst, hvornår der foreligger en kvalificeret tilsidesættelse af fællesskabsretten.

39 Som svar på dette spørgsmål bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at en tilsidesættelse er tilstrækkelig kvalificeret, såfremt en medlemsstat under udøvelsen af sin kompetence til at udstede generelle retsakter åbenbart og groft har overskredet grænserne for sine beføjelser. Den kompetente retsinstans kan i

den forbindelse bl.a. tage i betragtning, hvor klar og præcis den tilsidesatte bestemmelse er (Rechberger m.fl.-dommen, præmis 50).

40 Som konstateret i forbindelse med besvarelsen af første og andet spørgsmål fremgår det klart af de i hovedsagen omhandlede bestemmelser i merværdiafgiftsloven, at den generelle fritagelse, som den svenske lovgiver har vedtaget, ikke har hjemmel i sjette direktiv og derfor har været uforenelig hermed fra tidspunktet for Kongeriget Sveriges tiltrædelse af Den Europæiske Union. Under hensyn til den klare ordlyd af direktivets bestemmelser kunne medlemsstaten ikke træffe et valg ved udstedelsen af generelle retsakter, og den havde kun et stærkt begrænset eller intet skøn. Under disse omstændigheder kan selve det forhold, at der er begået en overtrædelse af fællesskabsretten, være tilstrækkeligt til at bevise, at der foreligger en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse (jf. dom af 23.5.1996, sag C-5/94, Hedley Lomas, Sml. I, s. 2553, præmis 28, og Dillenkofer m.fl.-dommen, præmis 25). I øvrigt viser det forhold, at den pågældende nationale lovgivning blev ophævet med virkning fra den 1. januar 1997, dvs. to år efter tiltrædelsen, at den svenske lovgiver var blevet bekendt med, at retstilstanden var uforenelig med fællesskabsretten.

41 Den svenske stats anbringender om, at en tilsidesættelse af fællesskabsretten — forudsat, at en sådan forelå — i det mindste var undskyldelig dels, fordi Domstolen endnu ikke har fastslået, hvilke bestemmelser i sjette direktiv der finder anvendelse, dels fordi Kommissionen ikke havde indledt et traktatbrudssøgsmål, hvilket medførte, at staten ikke havde et sikkert grundlag for så vidt angår fællesskabsrettens rækkevidde, kan ikke tiltrædes. Som anført i punkt 73 og 74 i generaladvokatens forslag til afgørelse bestod der ingen rimelig tvivl med hensyn til rækkevidden af de pågældende bestemmelser, som kunne undskylde den påståede tilsidesættelse.

42 Tredje spørgsmål skal derfor besvares med, at indførelse af en generel momsfritagelse for overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning, selv om en sådan generel fritagelse ikke forekommer i artikel 13 i sjette direktiv, udgør en

så kvalificeret tilsidesættelse af fællesskabsretten, at det kan begrunde et erstatningsansvar for medlemsstaten.

Sagens omkostninger

43 De udgifter, der er afholdt af Det Forenede Kongeriges regering og af Kommissionen, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Svea hovrätt ved kendelse af 26. marts 1999, for ret:

1) **Artikel 13, punkt A, stk. 1, litra m), og artikel 13, punkt B, litra b), i Rådets sjette direktiv 77/388/EØF af 17. maj 1977 om harmonisering af medlemsstaternes lovgivning om omsætningsafgifter — Det fælles merværdiafgifts-**

system: ensartet beregningsgrundlag er til hinder for, at der i henhold til en national lovgivning gælder en generel fritagelse for merværdiafgift for overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning, herunder tjenesteydelser, som præsteres af organer, der arbejder med gevinst for øje.

2) Bestemmelserne i artikel 17, stk. 1 og 2, i sjette direktiv 77/388, sammenholdt med artikel 2, artikel 6, stk. 1, og artikel 13, punkt B, litra b), er tilstrækkeligt klare, præcise og ubetingede til, at en borger kan påberåbe sig dem over for en medlemsstat ved en national domstol.

3) Indførelse af en generel fritagelse for merværdiafgift for overladelse af lokaler eller andre anlæg samt udlejning af tilbehør eller andre indretninger til udøvelse af sport eller fysisk træning, selv om en sådan generel fritagelse ikke forekommer i artikel 13 i sjette direktiv 77/388, udgør en så kvalificeret tilsidesættelse af fællesskabsretten, at det kan begrunde et erstatningsansvar for medlemsstaten.

Edward Jann Sevón

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 18. januar 2001.

R. Grass A. La Pergola

Justitssekretær Formand for Femte Afdeling